

АРХЕТИПНИЙ ОБРАЗ ЛИЦАРЯ В ХУДОЖНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЕММИ АНДІЄВСЬКОЇ ТА ГАЛИНИ ПАГУТЯК

Розглядаючи літературну рецепцію героїчного міфу, С. Мелетинський зазначає, що культурний герой вищої формації захищає від «хтонічних, демонічних сил, бореться з ними, знищує їх як тих, хто заважає мирному життю людства» [5, с. 18]. Архетипний образ лицаря як одна з трансформацій архетипу героя має самобутні версії в художній інтерпретації Е. Андієвської та Г. Пагутяк.

До аналізу авторських варіацій міфологічного культурного героя нас спонукає увага обох письменниць до етичної категорії добродітності, що на художньому рівні реалізується в мотиві заступництва й захисту упродовження. Е. Андієвська, характеризуючи «Роман про добру людину», говорить: «Це моя поема про українську людину, затоптану, якій немає ніде місця, скрізь вона тільки ходить і вибачається за те, що вона ще існує на цій землі. А я змалечку була на боці скривджених» [3]. Г. Пагутяк в одному з інтерв'ю зазначає: «Для мене найважливіший образ-символ, який проходить через усе моє життя, – це лицар-заступник. В українського народу було тільки два лицарі-заступники. Це Шевченко і Сковорода» [2]. Відтак, актуальність теми дослідження обумовлена потребою проаналізувати реактуалізацію архетипного образу лицаря у творах Е. Андієвської та Г. Пагутяк і недостатністю порівняльних студій, зосереджених на цьому аспекті художньої прози зазначених авторів.

Зло в «Романі про добру людину» Е. Андієвської персоніфіковане в образах енкаведистів, «радянщиків», які «церкви одна за одною <...> висаджували в повітря, хапали людей, розстрілювали й засилали, а потім і взагалі виморили Україну голодом» [1, с. 251]. Лицарів, які всіляко намагаються протистояти пекельній імперській машині, репрезентують персонажі, на перший погляд зовсім не схожі на звичайних героїв. Таким, зокрема, є Дмитрик – «таборовий злодюжка й маніпулятор вартостей, які не дуже міцно трималися своїх власників» [1, с. 9]. Зміни в ньому почалися відтоді, як дух забитої корови спитав його: «Дмитрику, чи ти добрий?» [1, с. 67]. Дмитрик переховував від переслідувань Йосипа, врятував життя вчителю Терещенку. Чоловік сповнився готовністю позичити духові вбитого Гната тіло, аби той зміг подивитися на сина: «<...> коли він зараз не порятує Гната, хоч би за це його навіки жбурнули в геєну вогненну, він не посміє нікому глянути в очі» [1, с. 122].

У романі оприявнюється образ Юрія-Змієборця, який у християнізованій версії святого виступає покровителем козацького лицарства. Петрові здалося, що він, як «святий Юрій на коні! – мчить уперед, долаючи зло, що куцями гадюк бризкає на боки, <...> той перевтілений Петро несе людям правду й справедливість» [1, с. 157].

Готовність здійснити мужні вчинки, навіть під загрозою смерті, притаманна й такому персонажеві роману, як п'яничка Стецько Ступалко. Перебуваючи в пеклі, він відмовився осквернити пам'ятник Шевченку, «цієї живої людини, яка не заподіяла нікому жодного лиха, а стільки вистраждала» [1, с. 23]. Стецько не схотів за наказом чортів-енкаведистів заради власного спасіння вдарити Мазепу, не бажаючи «бити безборонну людину, навіть коли вона винна, а невинну й поготів» [1, с. 24–25]. Він урятував від смерті священника Гудзія, на якого вчинив замах агент «радянщиків» Юхим Котельников.

У розмові з професором Кавою Стецько згадав характерників, образи яких у романі постають утіленням найвищих лицарських чеснот: вони «не лише володіли філософським каменем, перетворювали глину на золото, вільно проходили крізь найгрубіші мури, знали еліксир вічного життя, а й навчали людей, як боротися зі злом. Це вони, одвічні лицарі світла, зі століття в століття надихали слабодуких вірою» [1, с. 151]. У спогадах Дмитрика постає легендарний образ козака-характерника Мамає, якого зображував на вулицях дядько Семен. Панас Кадило плакав мрію «утекти в науку до характерників, лицарів світла й справедливості» [1, с. 263]. Прикметно, що з-поміж трьох речей, які повинен мати учень характерника, згадується Шевченків «Кобзар». Відтак, в інтерпретації Е. Андієвської архетипний образ лицаря набуває яскравого національного колориту передусім через

інтертекстуальні зв'язки з символічними образами українського фольклору й літературної класики. З іншого боку, семантика жертвності, месіанства, акцентована в романі через образ Христа, надає образу лицаря сакральних обертонів.

Семантика героїзму, відданості, доброчинства і правдолюбства притаманна й іншим образам-персонажам «Роману про добру людину». У цьому відношенні слушною видається думка О. Кавуненка: «Ця нерозривна сув'язь добродійництва безкорисних і беззахисних лицарів світла, так тонко, зворушливо зображених Еммою Андіївською, воістину заворожує» [4, с. 7].

У романі Г. Пагутяк «Слуга з Добромиля» історичні реалії міфологізуються через алюзивний зв'язок Біблійними образами: «<...> рушники зривають і кидають собі під ноги люди, що їх звать енкаведистами, хоч насправді то слуги Антихриста» [6, с. 10]. Образ лейтенанта, згодом капітана, уособлює злі, демонічні сили: «<...> люди кажуть, ніби це сам нечистий, бо навіть куля його не бере» [6, с. 61]. Риси архетипного образу лицаря, покликанням якого є протидія цим ворожим силам, втілено в таких образах роману, як Слуга з Добромиля, Купець з Добромиля, Купець з Перемишля. Зокрема, акцентовано антитетичність образів Слуги й капітана НКВС: «І вони вийшли, двоє слуг, один темний, другий світлий, а куди ніхто не знає» [6, с. 326]. Купець з Перемишля видавався Слuzі шляхетним лицарем-заступником галицького краю: «Його заманили в пастку й вбили люди Дракона. Такого сильного, мудрого, відважного і вірного Перемиській землі й Королівству Галицькому» [6, с. 295].

Є. Мелетинський визначає такі архетипні риси лицаря: «Як відомо, він належить до космополітичного уявного товариства, яке дотримується лицарського кодексу честі, що включає поряд зі сміливістю поштивість, дотримання складних правил, захист слабких і знедолених» [5, с. 32–33]. Купці та їхній Слуга з Добромиля належали до Ордену Золотої Бджоли. У міфологічній площині вулик символізує зразковий суспільний устрій, а золото асоціюється з мудрістю, відтак назва ордену підкреслює його шляхетні устремління й організованість як осередку лицарства. Образ Слуги з Добромиля концентрує семантику відданості: «Найважливіше для нього – лишатись вірним своєму призначенню аж до останнього віддиху» [6, с. 307]. Слуга дотримується певних правил і не бажає їх зраджувати: «<...> хотів би бути добрим і не чинити нікому зла» [6, с. 140]. Чесноти, які плекає в собі головний герой роману, за аксіологічною шкалою тотожні найвищим християнським цінностям. Зокрема, бажання Слуги служити лише одному господарю є проекцією Євангельських приписів: «Я не можу бути нічим слугою, крім Купця з Добромиля» [6, с. 138]. Таким чином, лицарський кодекс Ордену Золотої Бджоли в інтерпретації Г. Пагутяк відображає етичні настанови і спонуки, постульовані в Біблії.

Отже, художні версії архетипного образу лицаря в аналізованих творах Е. Андіївської та Г. Пагутяк об'єднують алюзивно-ремінісцентні зв'язки з Євангельськими текстами, самобутньо артикульовані письменниками на рівні образів-персонажів.

Список використаних джерел

1. Андіївська Е. Роман про добру людину / Емма Андіївська. – К. : Обрій, 1993. – 269 с.
2. Галина Пагутяк: «Навіть найстрашніші речі, якщо вони мають естетичну цінність, можуть бути описаними»: інтерв'ю з Лілією Хомишинец [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vsiknygy.net.ua/interview/5246/>
3. Емма Андіївська: «Неправда, що людина не має права вибору. Вона має його повсякчас»: інтерв'ю з Людмилою Тарнашинською [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/osobistist/emma-andiievska-nepravda-shcho-lyudina-ne-maie-prava-viboru-vona-yogo-maie>
4. Кавуненко О. Про лицарів світла й прислужників п'тьми / Олександр Кавуненко // Роман про добру людину / Емма Андіївська. – К. : Обрій, 1993. – С. 5–8.
5. Мелетинский Е. О литературных архетипах / Елизар Мелетинский. – М. : Российский государственный гуманитарный университет, 1994. – 136 с.
6. Пагутяк Г. Слуга з Добромиля / Галина Пагутяк. – К. Дуліби, 2006. – 336 с.